

**O**rdinacions  
*de la Casa i Cort*  
*de Pere el Cerimoniós*

NOVA EDICIÓ CORREGIDA I AUGMENTADA



Edició a cura de  
Francisco M. Gimeno, Daniel Gozalbo i Josep Trenchs (†)  
Estudi introductor de Francisco M. Gimeno Blay

2009

---

*f*onts històriques valencianes

*Directors de la col·lecció*  
*Antoni Furió i Enric Guinot*

© *Els autors, 2009*

© *D'aquesta edició:*

*Universitat de València, 2009*

*Acadèmia Valenciana de la Llengua*

*Disseny de la col·lecció: J.P.*

*Il·lustració de la coberta:*

*Pere el Cerimoniós, Biblioteca de Catalunya, ms. 947, f. 1r*

*Fotocomposició i maquetació: Publicacions de la Universitat de València*

*ISBN: 978-84-370-7397-2 (Universitat de València)*

*ISBN: 978-84-482-4504-7 (Acadèmia Valenciana de la Llengua)*

*Dipòsit legal: V-2024-2009*

*Impressió: Artes Gràfiques Soler*

# *P* ròleg

**E**l rei Pere, II de València, III de Catalunya i IV d'Aragó (1319-1387), ha passat a la història amb dos significatius títols: «del Punyalet» i /o «el Cerimoniós».

El primer, fa referència a un famós episodi de l'anomenada guerra de la Unió, que va culminar amb una doble i llegendària venjança. Conten que el rei, una vegada dominada la revolta, va fer beure als capitosts el metall fos de la campana que solia convocar-los a consell, i que, en una teatral manifestació d'ira, va esquinçar públicament, a Saragossa (1348), el llibre que allistava els privilegis aconseguits pels unionistes aprofitant situacions de debilitat que el monarca considerava vexatòries.

Ambdues denominacions sintetitzen el caràcter més aviat independent, puntós i irritable d'un personatge autoritari que, precisament perquè havia patit tota classe de desaires i d'humiliacions en defensa del seu dret a la corona, i havia hagut de lluitar amb astuta tenacitat a fi d'aconseguir-la i de reagrupar els territoris repartits per Jaume I, s'agradava de ser i de sentir-se el centre del poder. Per això mateix era tan reaci a compartir-lo, fins al punt d'arribar, en ocasions, a manifestacions quasi patològiques de cinisme i de crueltat.

L'epítet de «el Cerimoniós», guarda una evident relació amb el desig d'exaltar la funció de la reialesa, tan característic d'aquell monarca, que compensava, a força d'autoestima i de constants demostracions externes de valor, el fet de ser setmesó i la consegüent manca de vigoria i de volum físics. La seua talla més aviat esquifida, contrastava per complet amb la llegendària i arrogant prestància del seu famós avantpassat, Jaume el Conqueridor.

Pere fou, tanmateix, un home d'una cultura remarcable. Llegia el llatí i el francès, i s'agradava d'escriure en vers i de parlar retoricadament en públic cada vegada que tenia, o cercava, l'avinentesa de fer-ho. I la rica florida cultural que caracteritza els més de cinquanta anys del seu regnat, fou en bona part fruit de la seua manera d'entendre el paper rector de la monarquia.

Com que es considerava el motor d'una cultura assimilable a la manifestació pública del poder, encarnat en la seua persona, va impulsar de manera activa magnífiques obres públiques destinades a ostentar i fer més visible el propi prestigi.

També va reorganitzar la Cancelleria reial —fecund planter de lletraferits com Bernat Metge, atents a l'estudi i renovació de la tradició clàssica llatina. Fomentà, a més, tota classe de traduccions. No sols d'obres historiogràfiques monumentals, com l'*Espill historial* del dominicà francès Fra Vicent de Beauvais; de texts jurídics (*Las Partidas*, el *Tractat de cavalleria*), i de tractats científics (d'astrologia, astronomia, agricultura, cartografia, medicina, etc.), sinó de grans clàssics llatins (Ovidi, Sèneca, Boeci, entre altres). Mogut per una genuïna curiositat per comprendre i assimilar millor les altres religions i mentalitats, va fer traduir l'*Alcorà* i els texts de Maimònides a la nostra llengua.

Gràcies a l'actiu mecenatge reial, el valencià Jacme March, i el barceloní Lluís d'Averçó, enllestiren, respectivament, el *Diccionari de rims* i el *Torsimany*, en un esforç per tractar de renovellar la vella tradició poètica dels trobadors occitans. Per iniciativa del monarca, Fra Francesc Eiximenis, un franciscà gironí més tard instal·lat a València, va compilar *Lo Crestià*; una *Summa teològica* tan vasta com inigualable arreu de l'Europa civilitzada del moment, redactada en pla català i dedicada als jurats barcelonins i valencians.

Basta llegir els capítols del *Dotzé de lo Crestià* on el frare gironí passa revista a un tema tan directament relacionat amb el llibre que presentem, com el dels oficials del príncep (c. 679 ss), o el de la coronació dels reis (*Ibid.*, c. 419 a c. 455), per constatar, fins a quin punt aquella obra enciclopèdica convertí Eiximenis en el gran notari de la nostra cultura medieval.

Tanmateix, potser la millor plasmació literària de la funció transcendent d'un poder reial que llavors es considerava emanat de la mateixa divinitat, són les cròniques que el rei Pere va fer escriure en memòria del seu regnat, la redacció de les quals ell mateix va supervisar d'una manera documentada i eficient. Tant el *Libre en què es contenen tots los grans fets qui són entrevinguts en nostra Casa, dins lo temps de nostra vida...*, rigorosament basat en dades dels registres de l'*Escrivania del Racional*, com la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, que va tenir cura que es conservara no solament en la nostra llengua, sinó en aragonés i en llatí, són obres destinades a demostrar el prestigi personal del rei i del conjunt de pobles que governava i representava, partint sempre de la tesi providencialista segons la qual Pere hauria superat el poder de la noblesa i vençut sempre els seus enemics amb l'ajuda de Déu.

És en aquest context global, i des d'una suficient comprensió de la complexa personalitat del «Cerimoniós», que cal llegir el *Llibre d'Ordinacions*. Planificador eficient, organitzador metòdic i calculador, el rei Pere tenia plena consciència de la importància, no solament de l'ordre i de la reglamentació, sinó també de l'impacte i caràcter pràctic i propagandístic del ritual i de la pompa externa, herència imperial romana que feia temps desplegaven, amb estudiada intencionalitat, tant

a Bizanci com a Roma, institucions tan ben arrelades i sàvies com l'Església, però que també havien assimilat la cort imperial alemanya, i d'altres menys prestigioses, com, sense anar més lluny, la del minúscul Regne de Mallorca.

Bé que prova la intencionalitat específica del simbolisme de l'escenificació del poder, la manera com el mateix Pere, en la famosa cerimònia de la seua coronació, va reaccionar amb energia davant la temptativa de l'arquebisbe de Saragossa d'imposar-li la corona reial! En el text de la seua crònica (c. 2, 9-12) Pere va tenir bona cura d'explicar, fil per randa a la posteritat, de quina decisiva manera, agafant la corona dipositada a l'altar, se la va col·locar ell mateix damunt del cap. Deixava així ben clar, tal i com ho fa el corresponent capítol de les *Ordinacions*, que, a diferència d'altres avantpassats seus, com Sancho García o Pere el Catòlic, ell no rebia l'autoritat de mans de l'Església, ni acceptava cap classe de sucursalisme eclesiàstic.

Les anomenades *Ordinacions de la casa reial* corroboren l'esforç de la Cancelleria per tal de satisfer el desig reial de dotar la seua cort d'una normativa que garantira el *decorum* institucional amb una absoluta dignitat i a un nivell equiparable al de les monarquies de major rellevància.

Això equival a dir, si més no, que es tracta d'un text de notabilíssima importància històrica, social i lingüística, que, tot i respondre a un anhel ordenancista de millora d'una pràctica institucional ja ben establerta, l'emmiralla i desenrotlla en un significatiu esforç per garantir-ne un major esplendor i una més sòlida permanència.

És prou sabut que cal associar alguns dels autors més coneguts de la nostra literatura, com ara Ramon Llull, Jordi de Sant Jordi, Ausiàs March, Bernat Metge o fins i tot Joanot Martorell, amb títols cortesans més o menys honorífics, com els de senescal, coper, falconer, secretari o escrivà de ració. A les *Ordinacions* hi trobem molt ben especificades les tasques i responsabilitats en teoria inherents a tals càrrecs, alguns d'ells, com el de *museu* i el de *menucier*, força ignorats pels lectors actuals millor informats.

L'obra, per allò mateix que anticipant la millor tradició dels *Wörter u. Sachen* ens brinda les claus del sentit de molts noms a partir de les seues funcions o continguts més específics, és una vertadera mina d'informació de primera mà; un vast repositori, o síntesi pràctica i conceptual de l'estructura piramidal d'una cort medieval, que, de fet, ens permet reconstruir idealment de manera minuciosa i precisa. Hi desfila també tot aquell personal, del més encumbrat al més subordinat, que garantia el bon funcionament de la societat, i el benestar material i espiritual dels nostres reis.

La divisió en quatre llibres o parts, pren fonament en els quatre oficis cabdals de la cort: majordom, camarlenc, canceller i mestre racional, que eren de fet els sòlids pilars entorn als quals es desplegaven els altres elements d'aquella vasta i articuladíssima construcció. Del protonotari o tinent dels segells, tresorer, escrivans de manament, confessor, almoiner i consellers materials i espirituals, al qui

feia l'obligat tast protocolari de les viandes destinades a la taula reial i controlava el maneig de cocs i sobrecocs; o dels botellers que tenien diligent custòdia de l'aigua i del vi consumits pel rei, o els pastadors, panicers, l'apotecari, el menescal, costureres, i un llarg i interessant etcètera .

I de la mateixa manera que, entre altra cabal d'informació, se'ns dona raó d'aspectes complementaris tan rellevants com la capella o tot allò referent al cicle litúrgic, que llavors regulava i sacralitzava el pas inevitable del temps, hi trobem també moltes altres notícies de notabilíssim interès cultural i literari, com, posem per cas, el capítol específicament destinat als joglars, o l'ample espai dedicat a precisar les fórmules i titulacions emprades en la correspondència reial; fórmules que ens permeten establir, de manera més o menys directa, la jerarquia de valors que determinava les pautes a seguir en el que ara anomenariem les relacions internacionals de la Corona.

L'edició que tenim el goig de prologar, suposa la definitiva recuperació de l'importantíssim manuscrit original encarregat pel rei Pere, i corregit i anotat *manu propria* pel mateix monarca que se'n considerava «componedor», o siga, responsable. Tals acotacions autògrafes són tota una garantia de fidelitat textual. Confirmen amb quina escrupolositat el monarca tenia cura de mantindre un absolut control dels afers, en especial dels més directament relacionats amb la seua persona, i fins a quin punt el text publicat es pot considerar «un manuscrit d'autor».

La benemèrita tasca de l'amic i col·lega Dr. Francesc Gimeno, posa a l'abast de la comunitat científica i de tots els amants de la cultura pàtria un vertader tresor que durant anys es va considerar definitivament perdut. Com tants d'altres joiells del nostre patrimoni, havia anat a raure a Madrid, no per obra i gràcia de l'arregladora passió bibliogràfica de Felip II, sinó de la mania ordenancista d'un polític tan il·lustrat com el comte de Floridablanca.

En el seu minuciós estudi introductori el Dr. Gimeno fa un seguiment de la tradició textual d'aquesta obra en realitat miscel·lània, i també de la curiosa peripècia del rapte o desaparició del preciós manuscrit ací publicat, fins aplegar al seu feliç retrobament, del que van ser especials actants els Drs. Marià Peset i Josep Trenchs.

L'editor ens brinda l'oportunitat de contrastar el text assimilat pel rei Pere —transcrit amb el màxim respecte i anotat de manera molt competent i acurada—, amb el cabal de tradició que representen obres precedents com les *Leges Palatinae*. No solament documenta i confirma la dependència de les *Ordinacions* respecte a les *Leges*, sinó que posa en dubte l'autoria de Mateu Adrià i perfila de manera magistral l'arqueologia creativa i acumulativa del text, que completa amb l'anàlisi codicològic i de l'escriptura del manuscrit, la bellesa i importància del qual ve destacada per una tria de fotografies de les pàgines de major interès.

Voldria remarcar, amb enorme satisfacció, que el present treball, publicat en una prestigiosa col·lecció documental de la Universitat de València, és un dels resultats ara per ara més destacables de l'esforç de col·laboració entre les universitats

valencianes —en el present cas la de València—, i la Secció de Documentació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL); una institució que tracta d'honorar, amb la màxima dignitat possible, la seua missió de fomentar i de donar a conèixer arreu el tresor lingüístic i cultural del nostre poble.

Si el *Llibre d'Ordinacions* té el privilegi de reunir la doble condició de testimoni molt especial, tant d'una realitat històrica inoblidable i apassionant, durant segles compartida amb altres pobles germans a través de la persona dels nostres reis, com de l'extraordinària voluntat de superació del monarca que va atorgar al cap i casal del Regne de València el doble títol de «lleial», representat per les dues «L» que ornem les armes de la ciutat, l'edició que en presentem ara i ací és una bella i singular fita de noble superació acadèmica. Per això la salutem amb l'admiració i el reconeixement que mereix.

ALBERT G. HAUF I VALLS

*Universitat de València, AVL, IEC,*

*Membre d'Honor de l'Estudi General Lul·lià de Mallorca*





# *E*studi introductor

A Bernardina Blay Gimeno

Em mirava,  
jo escrivia  
mentrestant.  
Les paraules resultaven sobrereres.  
Jo endevinava els seus pensaments,  
ella els meus.  
Ara no em mira;  
ho recorde tot,  
ben nítid.  
M'acompanyarà la seua mirada.

FMGB. 2003

## UN VELL MANUSCRIT RETROBAT

El dia 3 de març de l'any 1357,<sup>1</sup> el rei Pere el Cerimoniós, de Saragossa estant, reclamava al seu copista i escrivà de la Cancelleria Eximén de Monreal, entre unes còpies i transcripcions del text de les *Ordinacions* que li havia encomanat, el manuscrit original del text normatiu amb les *Ordinacions*. I li'l reclamava perquè es tractava, com ell li recorda, de *l'exemplar* («...ne tramés lo de paper, lo qual tenits per exemplar...»),<sup>2</sup> és a dir, la versió autoritzada, oficial, aquella de la qual l'autor no vol desprendre's mai perquè constitueix el punt de partida de la futura transmissió textual; és l'exemplar amb el qual podia continuar treballant, esmenant i corregint. Es tractava, a més a més, del *manuscrit d'autor*, a l'interior del qual hom incloïa les continuades correccions i esmenes de la primerenca traducció, fruit d'una lectura continuada del text.

¶<sup>1</sup> Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. *Cancelleria reial*, reg. 1.151, f. 89. Ed. per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, 2 vols., Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908 i 1921; vol. I, doc. CLXXIX, p. 182 (pel que fa als textos documentals editats per A. Rubió i Lluch mantinc la transcripció i accentuació feta per ell). Citat amb posterioritat per F. SEVILLANO COLOM, «Apuntes para el estudio de la Cancillería de Pedro IV el Ceremonioso», *Anuario de Historia del Derecho Español*, XX (1950), pp. 137-241, p.

146 i nota 27; O. SCHENA, *Le leggi palatine di Pietro IV d'Aragona*, Càller, Consiglio Nazionale delle Ricerche, Centro di studi sui rapporti italo-iberici, 1983, p. 34, nota 52; i B. PALACIOS MARTÍN, «Sobre la redacción y difusión de las «Ordinacions» de Pedro IV de Aragón y sus primeros códices», *Anuario de Estudios Medievales*, 25 (1995), pp. 659-681, especialment pp. 667 i següents. ¶<sup>2</sup> Cf. Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. *Cancelleria reial*, reg. 1.151, f. 89. Ed. per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. I, doc. CLXXIX, p. 182.

Aquesta és, doncs, la primera menció històrica, coneguda en l'actualitat, del manuscrit de les *Ordinacions*. Durant molt de temps, almenys en les èpoques medieval i moderna, romangué gairebé sempre a la Cancelleria Reial i a l'Arxiu, fins que —com després s'estudiarà amb més intensitat— en el segle XVIII anà a Madrid tot obeint una ordre del comte de Floridablanca. Passats uns primers moments, el llibre desapareix, i reapareix en el segle XX a la Universitat de València, per fortuna.

En la dècada dels vuitanta, el professor Dr. Marià Peset i Reig, catedràtic d'Història del Dret, comunicava al professor Dr. Josep Trenchs i Òdena, aleshores catedràtic de Paleografia i Diplomàtica, l'existència d'un manuscrit medieval a la biblioteca del Departament d'Història del Dret.<sup>3</sup> Analitzat el contingut per ambdós professors, ràpidament s'adonaren de la seua importància, atés que es tractava del manuscrit original de les *Ordinacions* de la casa reial, elaborades i promulgades l'any 1344 pel Cerimoniós. Importantíssim llibre que d'ençà del segle XVIII havia romàs en alguna biblioteca desconeguda per a tants i tants historiadors que el buscaren infructuosament.

El retrobament d'aquest manuscrit resulta cabdal per diverses raons: no només per a la història medieval de la Corona d'Aragó, sinó també per a la història europea del mateix període, ja que constitueix una primerenca versió romànica del text que regula el funcionament d'una casa reial en tota la seua integritat. A més, com no podia ser altrament, al nucli primitiu, constituït per les *Ordinacions*, hom afegí el protocol de la coronació dels reis i reïnes, model utilitzat potser amb posterioritat al regnat del rei Pere.

Quines són les raons que expliquen l'interés reial per recuperar el manuscrit *de paper*? El rei Pere tingué presents, en aquella ocasió, moltes raons per a reclamar aquest llibre de paper. En efecte, el manuscrit, ara valencià, constituïa el punt final d'una trajectòria ordenancista, a la fi de la qual, utilitzant com a base les *Leges palatinae*, havia creat un text que esdevingué tot al llarg de l'època medieval el corpus normatiu del correcte funcionament d'una casa reial, ideal potser. Durant aquest període creatiu participaren moltes persones implicades, en major o menor grau, en la configuració definitiva del text. Començant per Mateu Adrià, a qui de sempre hom li ha atribuït l'autoria de la traducció catalana de les *Leges palatinae*, base o primera versió de les *Ordinacions*; junt amb ell, altres companys de la Cancelleria, cotraductors, copistes, escrivans, encarregats d'elaborar la còpia manuscrita que ens ha arribat a nosaltres. Omnipresent resulta la figura del Cerimoniós: amb tota seguretat —ben a prop— seguiria tot el procés vigilant els diversos treballs duts a terme pels seus súbdits de la Cancelleria. No resultaria estrany, doncs, que ell mateix participara directament en la traducció de les *Leges palatinae*; és fins i tot possible que la primera versió li fóra llegida i ell mateix

¶ <sup>3</sup> Atesa la importància d'aquest manuscrit hom decidí incorporar-lo a la col·lecció de manuscrits que atresora i custodia la Universitat de València,

raó per la qual el llibre es conserva actualment a la Biblioteca General i Històrica (situada al carrer de la Nau, 2, de València), ms. 1501.

l'esmenara, com ho feia sovint en altres ocasions, especialment en el procés genètic de la documentació expedida per la Cancelleria Reial.<sup>4</sup> Aquesta intervenció directa del rei no sembla gens estranya si hom avalua i estudia com cal totes les intervencions autògrafes que apareixen al llarg del manuscrit de les *Ordinacions*, que corregeixen i esmenen el text. A vegades fa l'efecte que el rei té davant seu un manuscrit amb les *Leges* i corregeix les omissions que presenta la primera versió catalana. En aquest sentit, podríem interpretar les intervencions localitzades al f. 77r. El Cerimoniós adverteix l'absència-omissió del començament de la quarta part del text i de la primera rúbrica d'aquest llibre; aleshores el rei anotà al marge dret: «Ací comensa la quarta part del libre e primerament del mestre racional». El text de les *Leges* diu en aquest punt concret: «Explicit III<sup>a</sup> pars. Incipit quarta pars super officio magistri rationalis et illorum qui sibi sunt submissi. De magistro rationalis. Rubrica».<sup>5</sup> En un temps posterior, ell mateix, proveït ara de tinta vermella, incorpora al text el contingut de la rúbrica que prèviament havia escrit al marge dret. En col·locar-la al lloc del text, cancel·là la nota marginal.

A més a més de les intervencions reials hi apareixen les d'altres copistes/escrivans de la Cancelleria, com estudiarem més endavant. Certament, però, el rei fou —amb tota seguretat— l'usuari principal després de la promulgació l'any 1344. De totes aquestes intervencions no sempre resulta fàcil proporcionar llur datació; ara bé, algunes, però, permeten situar-les en moments concrets.

Amb posterioritat al susdit 1344, hom hi afegí el protocol de la coronació dels reis i reines de la Corona d'Aragó.

Així doncs, el manuscrit de *paper, lo qual tenits per exemplar*, no només constituïa la referència normativa del govern i funcionament de la cort; era —i potser

¶<sup>4</sup> A tall d'exemple servirà el text en el qual Jaume Conesa recorda com l'ordre d'escriptura li havia arribat mitjançant una minuta reial autògrafa: *Jacobus Conesa, ex cedula sibi missa pro domino rege manu sua scripta*, Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Cancelleria reial*, reg. 1.151, f. 89. Ed. per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. I, CLXXIX, p. 182. En altres ocasions el rei llegeix i corregeix les minuts elaborades pels diversos membres de la Cancelleria, com recorda Jaume Conesa en una lletra datada el 20 de gener de 1366: *Dominus rex mandavit mihi Jacobo Conesa, in cuius presencia ipse dominus rex vidit et legit totum quaternum rerum predictarum et in aliquibus locis correxit*, Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Cancelleria reial*, reg. 1.078, f. 101v. Ed. per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. I, doc. CCXV, p. 211. D'altres testimonis de les correccions dutes a terme pel monarca ens informa Francesc de Prohoma en 1344 [*Mandato domini regis Franciscus de Prohomine, qui cum propria manu correxit et emendavit*, Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Cancelleria reial*, reg.

Cf. R. GUBERN (ed.), *Epistolari de Pere III*. A cura de [...], vol. I, Barcelona, Editorial Barcino, 1995 («Els Nostres Clàssics», col. A, núm. 78), carta III, p. 80] i Ferrer de Magarola en 1356 [*Dominus rex, qui eam vidit et correxit, mandavit michi Ferrario de Magarola in suo plenissimo consilio*, Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Cancelleria reial*, reg. 1.402, f. 29. Editat per P. de BOFARULL I MASCARÓ (ed.), *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, publicada per [...], t. VI, Barcelona, En el establecimiento litográfico y tipográfico de Don José Eusebio Monfort, 1850, doc. XCIC, p. 326]. ¶<sup>5</sup> Brussel·les. Bibliothèque Royale Albert I, ms. 9.169, f. 46r. Cf. JAIME III, rey de Mallorca, *Leyes palatinas*. Cod. núm. 9.169 de la Bibliothèque Royale Albert I. Presentació i transcripció de Lorenzo Pérez Martínez, introduccions de Gabriel Llopart i Marcel Durliat, traducció de Miquel Pascual Pont, fotografies de Francisco Llopart Mayans, Palma de Mallorca, José J. de Olañeta editor, 1991, p. 91 del facsímil.

és això una de les coses més importants— l'instrument de treball emprat pel rei al llarg de tota la seua vida per tal de continuar perfeccionant-lo. I això ho prova, a bastament, tot el conjunt d'intervencions autògrafes que s'acumulen sobre les seues pàgines, principalment en les *Ordinacions*. No sovintegen tant al text del protocol de la coronació, la qual cosa sí que és un indici molt important que serveix per datar aquesta incorporació certament tardana, malgrat que el text porta la datació de 1353. Aquest llibre havia esdevingut, de bell antuvi, una espècie de manuscrit d'autor, que aquest continua revisant, dedicant-li el seu esforç creatiu, cercant de millorar el seu fruit textual i on hom troba exposat el seu pensament. És la garantia de la correcta transmissió del text normatiu, i atés que s'exigeix que cadascun dels oficis dispose d'una còpia manuscrita d'allò que els afecta particularment, això explica l'interés del rei per recuperar-lo. No ha d'oblidar-se, en aquest context, que el llibre amb ratllades, esborranys, esmenes, cancel·lacions, etc., és un objecte del qual ràpidament es desfà l'autor una vegada que ell mateix, o un altre per ell, ha elaborat o encomanat una transcripció neta de la seua obra, la qual garanteix la correcta transmissió de les còpies successives. El rei Pere, conscient d'aquest punt, el reclamà perquè les reiterades intervencions poden donar lloc a lectures incorrectes, no assenyades, si no eren controlades per ell mateix o per algun dels seus directes col·laboradors. Cal tindre present, a més a més, el tarannà i l'actitud del rei en tot allò que fa referència a la memòria escrita que ell genera o és al seu voltant.<sup>6</sup> Conscient, com fou, de la vàlua política futura dels testimonis escrits derivats de la seua acció de govern, reclama el manuscrit de paper perquè és la seua eina de treball: on trobar les pautes de funcionament dels oficis i on continuar perfeccionant el text. El caràcter dinàmic que assoleix el text, des d'aquesta perspectiva, exigeix disposar d'aquest per tal que les còpies i transcripcions posteriors incorporen, alhora, les diverses modificacions integrades.

Un últim element ens permet avaluar la importància atorgada pel monarca a aquest llibre. El 6 d'abril de l'any 1357, des de l'Almúnia, es dirigeix a Hug de Cardona, escrivà de la tresoreria reial, per tal que reclame a Eximén de Monreal les transcripcions que li havia encomanat de *la Ordinació de Casa nostra*; eren en total *dos de pergamí, lo veyll e el nou*, destinats tots dos a l'Arxiu Reial de Barcelona. Major interès mostra pel de *paper*, el qual havia d'arribar a les seues mans i no havia de confiar-lo a un correu qualsevol, tot exigint-li que li siga lliurat *per persona certa*.<sup>7</sup> De cap de les maneres es podia permetre la possibilitat de perdre'l o que qualsevol accident o inclemència del temps posara en perill la seua existència. Així doncs, mentre que les còpies posteriors sempre estaven destinades a un lloc concret, determinat, l'original, però, havia de retornar sempre a les seues mans o a l'arxiu reial.

¶<sup>6</sup> Cf. F. M. GIMENO BLAY, «Escribir, leer y reinar: La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso (1336-1387)», *Scrittura e Civiltà*, XXII (1998), pp. 119-233; F. M. GIMENO BLAY, *Escribir, reinar: La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el*

*Ceremonioso (1336-1387)*, Madrid, Abada editores, 2006. ¶<sup>7</sup> Cf. Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Cancelleria reial*, reg. 1.150, f. 122. Ed. per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. I, doc. CLXXXI; cit. O. SCHENA, *Le leggi palatine*, p. 34, nota 52.

Tenint present la composició codicològica actual, durant els primers anys de la seua existència —és a dir, entre 1344 i 1357— el manuscrit de les *Ordinacions* circularia amb una enquadernació més aviat modesta, sense gaire sumptuositat; pot ser, fins i tot, que hom emprara alguna fulla de pergamí exterior per protegir-lo. Durant aquest període (els primers tretze anys de la seua existència) constituí el punt de partida d'una tradició textual com posen en relleu algunes lletres que el Cerimoniós dirigí a alguns dels seus col·laboradors. I així, des de València, el 9 de desembre de 1332, ordena a *Bernat d'Uzinellis*, tresorer, que pague a Joan Gil de Castillo, escrivà de la Cancelleria Reial, la quantitat de sis-cents sous de Barcelona com a pagament dels treballs realitzats per l'esmentat copista en transcriure llibres: *alterum Ordinationis domus nostre*.<sup>8</sup> Un albarà de pagament, datat a València el 23 de juliol de 1353, ens informa que Ferrer de Magarola havia fet decorar i il·lustrar un manuscrit amb les *Ordinacions*; potser era el que havia copiat Joan Gil de Castillo o un altre, tant se val. El més important, en aquest moment, és el testimoni de l'existència del manuscrit. Cinc anys després, l'any 1357, sengles lletres datades el 10 de febrer,<sup>9</sup> el 3 de març<sup>10</sup> i el 6 d'abril,<sup>11</sup> ens testimonien la transcripció de les *Ordinacions* a partir del manuscrit original, és a dir, el de paper que hom qualifica com l'original i *exemplar*.

Eximén de Monreal treballava en la transcripció de les *Ordinacions* el mes de febrer de l'any 1357, i el rei Cerimoniós, desassossegat, amb motiu o sense, li reclama tant l'original com la còpia, en el cas que l'haja acabada; altrament, demana al seu copista que l'informe de l'estat en què es troben els treballs. Li exigeix que tinga cura en retornar-li els llibres (original i còpia), no siga cas que per alguna circumstància especial es puguin deteriorar («...no's puguin afollar per pluja ne per àls e axí l'original com lo trellat...»).<sup>12</sup> Impacient, i potser nerviós, el rei, de bell nou, escrivia el 3 de març, des de Saragossa, recriminant-lo pel retard a l'hora d'acabar la transcripció encarregada i el lliurament de l'original: «molt nos maravellam com no havets espatxat lo libre nou de la nostra Ordinació de casa nostra, ne adobat lo veyll, ne tramés lo de paper lo qual tenits per exemplar».<sup>13</sup> El llenguatge emprat pel rei a partir d'aquest moment revela el descontentament

¶<sup>8</sup> Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. *Cancelleria reial*, reg. 1.322, f. 51v. Editat per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. I, doc. CLXIV, pp. 164-165; citat per F. SEVILLANO COLOM, «Apuntes», p. 146 i nota 24; O. SCHENA, *Le leggi*, p. 34 i nota 50. ¶<sup>9</sup> Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. *Cancelleria reial*, reg. 1.149, f. 63v. Editat per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. I, doc. CXXIV, pp. 124; citat per F. SEVILLANO COLOM, «Apuntes», p. 146 i nota 27; O. SCHENA, *Le leggi*, p. 32 i nota 52. ¶<sup>10</sup> Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. *Cancelleria reial*, reg. 1.151, f. 89. Editat per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. I, doc.

CLXXIX, p. 182; citat per F. SEVILLANO COLOM, «Apuntes», p. 146 i nota 27; O. SCHENA, *Le leggi*, p. 34 i nota 52. ¶<sup>11</sup> Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. *Cancelleria reial*, reg. 1.150, f. 122. Editat per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. I, doc. CLXXXI, p. 183; citat per O. SCHENA, *Le leggi*, p. 34 i nota 52. ¶<sup>12</sup> Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. *Cancelleria reial*, reg. 1.149, f. 63v. Editat per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. II, doc. CXXIV, p. 124. ¶<sup>13</sup> Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. *Cancelleria reial*, reg. 1.151, f. 89. Editat per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. I, doc. CLXXIX, p. 182.

reial; ja no està disposat a esperar més i el commina a concloure aviat els treballs necessaris «sots pena de la nostra gràcia», així que si la transcripció no s'ha finalitzat no trigue més temps, i una vegada acabada la còpia i decorat convenientment li'l lliure. I el 6 d'abril del mateix any, des de l'Almúnia, es dirigeix a N'Hug de Cardona per saber si els llibres estan terminats i per indicar-li on hauran d'anar a parar les diverses còpies: «lo veyll e el nou, metats en l'archiu nostre de Barcelona, e aquell de paper nos trametats per persona certa».<sup>14</sup>

El manuscrit de *paper* constitueix des d'aquest moment la peça clau de la transmissió textual d'ençà que es van promulgar les *Ordinacions*. Els testimonis documentals, però, desapareixen a partir d'aquest moment. No hem fet una recerca sistemàtica als registres de la Cancelleria Reial per trobar totes les possibles referències a les *Ordinacions*. És per això que hom afirma que no coneixem altres testimonis documentals. Les mencions reapareixen l'any 1384, i estan relacionades amb la transcripció d'una còpia destinada, diu el rei, «a nostre car fill lo rey de Castella».<sup>15</sup> En aquesta ocasió sol·licita la intervenció de «maestre Ramon, scrivà de letra rodona». Això s'esdevenia el 5 de febrer de 1384, i el mateix dia —de Montsó estant— el rei encarregà a Berenguer de Maguerola que li enviara deu dotzenes de pergamins per a transcriure el text de les *Ordinacions*.<sup>16</sup> El rei, en aquesta ocasió, volia regalar al seu fill un exemplar de luxe («vullam trametre lo dit libre notablement scrit e en bons pergamins, axí com bé se pertany»), raó per la qual exigeix al seu procurador «que'ns trametats .X. dotzenes de pergamins, los millors que ésser puguen per obs del dit libre». La transcripció del manuscrit la féu un bon copista de la Cancelleria Reial que el rei utilitzà en altres ocasions per tal de satisfer les seues necessitats bibliogràfiques i libràries. Fou Joan de Barbastre<sup>17</sup>

¶ <sup>14</sup> Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. *Cancelleria reial*, reg. 1.150, f. 122. Editat per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. 1, doc. CLXXXI, p. 183.

¶ <sup>15</sup> Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. *Cancelleria reial*, reg. 1.281, f. 125v. Editat per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. 1, doc. CCCXLIX, p. 317; citat per F. SEVILLANO COLOM, «Apuntes», p. 147 i nota 29; O. SCHENA, *Le leggi*, p. 34 i nota 54.

¶ <sup>16</sup> Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. *Cancelleria reial*, reg. 1.287, f. 2. Editat per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. 1, doc. CCCL, p. 318; citat per F. SEVILLANO COLOM, «Apuntes», pp. 146-147 i nota 28. ¶ <sup>17</sup> Joan de Barbastre fou l'encarregat de copiar un *Llibre dels feits* l'any 1380 (Barcelona. Biblioteca de Catalunya, ms. 1.734). El colofó proporciona una interessantíssima informació sobre la vida del copista. Heus ací la transcripció del text: «Mandato serenissimi domini Petri Dei gratia regis Aragonum, Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice comitisque Barchinone, Rossilionis et Ceritanie cuius ingenio gratia Dei preeunte Petrus rex Castelle crudelissimus

a regno ipsius durante guerra inter ipsos reges fuit debustatus et regressus manu illustris Henrri-ci, postea Castelle regis, intra Castellam fuit gladio laceratus. Ego Johannes de Barbastro de scribania predicti domini regis Aragonum oriundus Cesarauguste iberi in civitate Barchinone anno a nativitate Domini M° CCC° octuagesimo scripsi» (f. 173v.). Repr. en I. KIRCHNER, *Scriptura gothica libraria. A saeculo XII usque in finem Medii Aevi. LXXXVII imaginibus illustrata. Monachii et Vindobonae, In aedibus Rudolphi Oldenbourg, 1966, Tabula 42. Veg. a més a més BÉNÉDICTINS DU BOUVERET, *Colophons des manuscrits occidentaux des origines au XV<sup>e</sup> siècle*, vol. III, Friburg, Éditions Universitaires Fribourg Suisse, 1973, núm. 8.833, i F. M. GIMENO BLAY, «Copistas y 'committenza' de manuscritos en catalán (siglos XIV-XV)», en *Scribi e colofoni. Le sottoscrizioni di copisti dalle origini all'avvento della stampa*, a cura d'Emma CONDELLO i Giuseppe DE GREGORIO, Spoleto, Centro italiano di Studi sull'Alto Medioevo, 1995, pp. 167-187, facs. IV.*



l'encarregat de fer-ne la còpia i ho sabem gràcies a l'ordre de pagament donada pel rei, des de Tamarit de Llitera, el 18 de març de 1384, segons la qual li concedia 3.000 sous barcelonesos; la raó d'aquest pagament era: «in remuneracione laborum per vos fidelem de scribania nostra Johannem de Barbastre sustentorum in translatando Ordinacionem domus nostre pro rege Castelle». <sup>18</sup> Joan de Barbastre, a més de transcriure les *Ordinacions*, s'ocupà de la decoració del llibre: cercà els miniaturistes i, sembla que, fins i tot, bestragué els sous necessaris per a pagar els decoradors, com ho recorda un pagament fet el 27 de juny de 1386: «reconoscientes... bistraxieses per nos en fer il-luminar un translat que enviemos al rey de Castiella de la Ordenación de la nuestra casa e en fer figurar las letras de los cabos de officios del dito translat, en colores e en guarnir el dito translat». <sup>19</sup>

De la importància històrica assolida pel text de les *Ordinacions* ens parlen també el nombre elevat de manuscrits que han sobreviscut fins als nostres dies: tots aquests conserven íntegrament el text normatiu. Caldria afegir, a més, tot un seguit de còpies parcials, reduïdes, limitades únicament i exclusiva a la transcripció de cadascun dels oficis regulats tot seguint l'ordenació relativa al seu càrrec; obligació que constantment s'hi recorda en els següents termes: «e per tal que de totes coses que són faedores per los dits officis notícia plena hage translat ab sí tinga d'aquelles». <sup>20</sup> Tot exclouent aquestes transcripcions particulars dels oficis, han sobreviscut un total de 29 manuscrits segons el cens elaborat per O. Schena, <sup>21</sup> distribuïts cronològicament com segueix:

- a) quatre del segle XIV, <sup>22</sup>
- b) vuit del segle XV, <sup>23</sup>
- c) un datat entre els segles XIV-XV, <sup>24</sup>
- d) cinc del segle XVI, <sup>25</sup>
- e) cinc del segle XVII, <sup>26</sup>
- f) un situat entre els segles XVI-XVII, <sup>27</sup>

¶ <sup>18</sup> Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. *Cancelleria reial*, reg. 1.371, f. 6v. Editat per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. II, doc. CCLXXX, p. 273; citat per F. SEVILLANO COLOM, «Apuntes», p. 147 i nota 30; O. SCHENA, *Le leggi*, pp. 34-35 i nota 55. ¶ <sup>19</sup> Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. *Cancelleria reial*, reg. 1.375, f. 81v. Editat per A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents*, vol. I, doc. CCCIV, pp. 295-296. ¶ <sup>20</sup> Rúbrica [3] *Dels boteylers majors*. ¶ <sup>21</sup> Cf. O. SCHENA, *Le leggi*, pp. 38-67. ¶ <sup>22</sup> Es tracta dels manuscrits: Madrid. Biblioteca Nacional, ms. 959; Palma de Mallorca. Biblioteca Bartolomé March, ms. Philips, 2.633; París. Bibliothèque Nationale, esp. 99; Escorial, ms. &.III.3. ¶ <sup>23</sup> Es tracta dels manuscrits: París. Bibliothèque Nationale, esp. 8, 62, 63, 64, 98; Madrid. Real Acadèmia de la Història. Col·lecció Luis Salazar

y Castro, K 55; Madrid. Biblioteca Nacional, ms. 5.896; Barcelona. Biblioteca de Catalunya, ms. 982. ¶ <sup>24</sup> Es tracta del manuscrit: Càller. Archivio di Stato, manoscritto di Biblioteca 1, ms. 1. ¶ <sup>25</sup> Es tracta dels manuscrits: Madrid. Biblioteca Nacional, ms. 10.629; Madrid. Real Academia de la Historia. Col·lecció Salazar y Castro B 26; Escorial, ms. II.h.9 i II.h.10; Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó. Col. miscel·lània ms. 27. ¶ <sup>26</sup> Es tracta dels manuscrits: Madrid. Real Academia de la Historia. Col·lecció Salazar y Castro, C 129 i C 146; Madrid. Biblioteca Nacional, ms. 966 i 10.437; París. Bibliothèque Nationale, esp. 100. ¶ <sup>27</sup> Són els manuscrits: Madrid. Col·lecció Lázaro Galdeano, ms. 414; i València. Arxiu del Regne de València, *Cancelleria reial*, reg. 622.

- g) tres del segle XVIII,<sup>28</sup> i
- h) un del segle XIX<sup>29</sup>

Fa l'efecte, pels manuscrits que conservem, que l'interés pel text de les *Ordinacions* es mantingué uniforme fins al segle XVIII. Paradoxalment, han arribat a nosaltres dotze manuscrits dels segles XIV i XV, i el mateix nombre de llibres copiats als segles XVI-XVII. Aquesta monotonia i uniformitat es trencà al segle XVIII, centúria de la qual sols conservem tres manuscrits i dos d'aquests foren copiats l'any 1783,<sup>30</sup> molt a prop i, possiblement, íntimament relacionats amb l'últim episodi de la vida barcelonesa del text de les *Ordinacions*. Hom no s'està de posar en relació aquestes dues còpies amb la publicació a Madrid l'any 1782 del llibre titulat *Descubrimiento de las leyes palatinas y derechos que V.M. tiene como a rey de Aragón en nuestro Palacio del Real de Valencia*, de José Mariano Ortiz.<sup>31</sup> Certament, José Mariano Ortiz, en parlar de les *Leyes palatinas*, estava utilitzant l'original de les *Ordinacions*, ja que al document núm. 3 ens diu: «Reales Ordenanzas de casa y corte o leyes para gobierno de los palacios, casas reales y sitios de la Corona de Aragón. Originales con varias notas puestas por el rey don Pedro III, y se hallan en nuestro Archivo Real». Aquest document forma part de la «Copilación diplomática en que se funda el antecedente informe»; i, al començament, resumeix algunes de les informacions incloses al preàmbul de les *Ordinacions* i copia algunes de les ordenances relatives a la capella reial. No sembla estrany, doncs, que el comte de Floridablanca s'interessara tot seguit pel llibre original de les *Ordinacions*, sent com era, aleshores, el ministre d'Estat. No trigà gaire en procurar-se el text original de les *Ordinacions*. Immediatament sol·licità a l'Arxiu Reial de Barcelona el susdit manuscrit. El viatge, però, des de la ciutat comtal a Madrid trigà uns anys. Analitzem els fets. Amb tota seguretat, tot just haver-se publicat el llibre de José Mariano Ortiz, el comte de Floridablanca en demanà una còpia, ja que l'arxiver reial, José Serra y Sánchez, ho recordava des de Barcelona el 31 d'octubre de 1787.<sup>32</sup>

¶ <sup>28</sup> Es tracta dels manuscrits: Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Cancelleria reial*, reg. 1528; Madrid. Biblioteca Nacional, ms. 17.467; i Madrid. Real Academia de la Historia. Col·lecció Salazar y Castro E 84. ¶ <sup>29</sup> Madrid. Biblioteca Nacional, ms. 6.108. ¶ <sup>30</sup> Conservats actualment a: Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Cancelleria reial*, reg. 1.529, i Madrid. Biblioteca Nacional, ms. 17.467. ¶ <sup>31</sup> José Mariano ORTIZ, *Descubrimiento de las leyes palatinas y derechos que V.M. tiene como a rey de Aragón en nuestro palacio del Real de Valencia. Informe histórico cronológico, palatino legal que presenta a V.M. Josef Mariano Ortiz, vuestro escribano de la Alcaydía del Palacio Real de Valencia, bureo, distrito y jurisdicción probando quando adquirió la real Corona el palacio, su real capilla, rectorato y*

*capellanías; y cómo la jurisdicción real, eclesiástica y espiritual la han exercido las personas reales o sus delegados en virtud de bulas pontificias, leyes palatinas y ordenanzas de casa y corte.* Dispuesto por especial orden con referencia a reales privilegios y autorizados documentos para mantener a nuestro delegado o alcayde en la posesión de las prerogativas y jurisdicciones que se le han encargado y no permitir que otro tribunal se la perturbe en manera alguna. Ilustrado con varias notas de la mayor importancia y una pieza diplomática para la defensa fiscal de esta regalía. En Madrid. En la imprenta y librería de Andrés de Sotos. Año de M.DCC.LXXXII. ¶ <sup>32</sup> Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó, Secretaria 4. Correspondència de 1787, núm. 2.



En aquesta ocasió, fent memòria dels temps pretèrits, respectuosament li recordava: «que remití a V. E. copia autèntica en 11 de febrero de 1784». Potser el manuscrit conservat a la Biblioteca Nacional de Madrid (ms. 17.467) és el que es copià al XVIII per satisfer la sol·licitud del primer ministre d'Estat. Sembla com si aquesta transcripció no l'haguera satisfet, i insistí anys després, concretament el 18 d'octubre de 1787. De bell nou, el ministre es dirigeix a l'arxiver amb aquestes paraules: «Necesitándose en esta Primera Secretaría de mi cargo el libro original de las Ordenanzas que hizo el rey D. Pedro IV de Aragón para el gobierno del Real Palacio de Valencia».<sup>33</sup> La no coincidència íntegra del títol del llibre demanat amb el del manuscrit original serví de coartada a l'arxiver per no trametre immediatament l'original de l'any 1344. S'excusava de no enviar aquest llibre a Floridablanca amb les següents paraules:

me he dedicado desde el sábado último en que la recibí a buscar dicho libro bajo su título que no he encontrado, y persuadiéndome que tal vez sea el original de las Ordenanzas de casa y corte que el mismo soberano hizo en el año de 1344 y de las de la consagración y coronación de los reyes y reinas en 1353, de que remití a V. E. copia autèntica en 11 de febrero de 1784 no me atrevo en la duda dirigíselo a V. E.<sup>34</sup>

Tot i les reticències mostrades per l'arxiver Josep Serra i Sánchez, el comte es mostrà aviat inflexible i el 20 de novembre de 1787, des d'El Escorial, contestava a l'arxiver: «Estado. No hallándose en el Archivo de esta Secretaría de Estado, ni en el de la de Gracia y Justicia la copia de las Ordenanzas de casa y corte de D. Pedro IV de Aragón, me remitirá vuesa merced luego el original».<sup>35</sup> El 25 de novembre de 1787 eixia de l'Arxiu Reial de Barcelona el manuscrit original de les *Ordinacions* en direcció a Madrid, des d'on no tornaria mai més. L'arxiver, amb les precaucions necessàries, lliurà el manuscrit «al administrador de esta estafeta».<sup>36</sup> El comte, satisfet, es dirigia a l'arxiver amb les següents paraules:

Estado.

He recibido el libro de las Ordenanzas de Casa y Corte del rey D. Pedro IV de Aragón que con fecha 25 de noviembre último me remite vuesa merced y se lo aviso para su inteligencia y gobierno.

Dios guarde a vuesa merced muchos años.

Madrid, 7 de diciembre de 1787.

El Conde de Floridablanca.

Sr. D. Josef Serra y Sánchez.<sup>37</sup>

El manuscrit de les *Ordinacions*, tot i haver estat demanat per la Secretaria d'Estat, no romangué molt de temps a les seues dependències. Es convertí aviat

¶<sup>33</sup> Cf. Ídem, doc. 1. ¶<sup>34</sup> Cf. Ídem, 2.  
¶<sup>35</sup> Cf. Ídem, 3. ¶<sup>36</sup> Cf. Ídem, 4 i 5. ¶<sup>37</sup> Cf. Ídem, 6.

en un objecte, no pas textual, amb què obsequiar, amb intenció d'afalagar, potser, una persona com Manuel Godoy, qui el rebé amb anterioritat a l'any 1803.<sup>38</sup>

Uns quants anys després, Pròsper de Bofarull i Mascaró es lamentava de no disposar de l'original en el moment de fer l'edició del text («hubiéramos deseado tener a la vista el códice original apostillado de puño propio del rey»).<sup>39</sup> Això no obstant, l'arxiver intentà —segons ell mateix ho confessa— localitzar-lo i el buscà en diverses institucions com la «secretaría de Estado, como en la Biblioteca Nacional y otros establecimientos análogos». <sup>40</sup> La recerca fou infructuosa i hagué d'aconter-se —per tal de fer l'edició— amb la còpia feta l'any 1783, tot just uns anys abans de desprendre's del manuscrit original. Jaume Riera i Sans ha defensat, darrerament, que l'arxiver reial coneixia la biblioteca on havia anat a parar el susdit llibre; segons ell «molt probablement, a través del seu amic Joan Sans de Barutell, Bofarull estava al corrent d'on havia anat a parar el manuscrit, però s'ho callava». <sup>41</sup>

Encara hi hagué al segle XX un nou intent, conegut si més no, per localitzar el manuscrit amb el text de les *Ordinacions*. No dubte, però, que gairebé tots els medievalistes que s'han ocupat de la Corona d'Aragó eren interessats potencials en la seua recuperació. Tanmateix, Francisco Sevillano Colom declarà que l'havia cercat infructuosament als anys centrals del segle XX i manifestà la seua decepció per no poder utilitzar-lo tot al llarg de les seues recerques, siga sobre la cancelleria de Pere el Cerimoniós, siga sobre la cancelleria dels reis del reialme mallorquí. <sup>42</sup>

## UN LLIBRE MISCEL·LANI. ANÀLISI DEL CONTINGUT TEXTUAL

Actualment el manuscrit de les *Ordinacions* ens ha arribat formant part d'un volum miscel·lani, relligat tardanament —durant l'època moderna, segles XVII-XVIII?—, la qual cosa permet pensar que durant un temps les *Ordinacions* circularen aïlladament i no només abans de l'any 1353. Els testimonis documentals fins ara analitzats fan referència sempre a les *Ordinacions* i no al protocol de la coronació que hi segueix. És possible, doncs, que en un moment determinat, durant la segona meitat del segle XIV, s'incorporara al nucli inicial i primerenc. Certament,

¶ <sup>38</sup> Cf. J. RIERA I SANS, «L'arxiu com a dipòsit», *Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius*, 30 (estiu 2001), p. 2. Pel que fa al regal fet a Godoy vegeu C. FERNÁNDEZ DURO, *Correspondencia epistolar de D. José Vargas Ponce y otros, en materia de arte*, Madrid, 1900, pp. 94-95. ¶ <sup>39</sup> Cf. P. de BOFARULL I MASCARÓ (ed.), *Colección de documentos inéditos*

*del Archivo General de la Corona de Aragón*, tom V.

¶ <sup>40</sup> *Ibidem*. ¶ <sup>41</sup> Cf. J. RIERA I SANS, «L'arxiu com a dipòsit», p. 2. ¶ <sup>42</sup> Cf. F. SEVILLANO COLOM, «Apuntes», pp. 237-241, i F. SEVILLANO COLOM, «De la cancelleria de los reyes de Mallorca (1276-1343)», *Anuario de Historia del Derecho Español*, XLII (1972), pp. 217-289.

# Índex

<i>Pròleg</i>	7
<i>Estudi introductori</i>	13
Un vell manuscrit retrobat	13
Un llibre miscel·lani. Anàlisi del contingut textual	22
Un llibre registre medieval. Anàlisi codicològica i gràfica	37
<i>Llibre de Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós</i>	
ORDENACIONS FETES PER LO MOLT ALT SENYOR EN PERE TERÇ, REY D'ARAGÓ, SOBRA LO REGIMENT DE TOTS LOS OFFICIALS DE LA SUA CORT	51
1. DELS MAJORDÒMENS	53
2. DELS COPERS	57
3. DELS BOTEYLERS MAJORS	59
4. DELS BOTEYLERS COMUNS	61
5. DELS PORTANT AYGUA A LA BOTEYLARIA	62
6. DELS PANICERS MAJORS	63
7. DELS PANICERS COMUNS	66
8. DEL PASTADOR	67
9. DELS ESCUDERS DEVANT NÓS TALLAR ORDONATS	68
10. DELS SOBRECOCHS	69
11. DELS COYNERS MAYORS	70
12. DE L'ARGENTER DE LA NOSTRA CUYNA	71
13. DELS COCHS COMUNS	72

14. DEL MOSEU	72
15. DEL MANUCIER	73
16. DELS ARGENTERS DE LA COYNA COMUNA	74
17. DEL PORTADOR D'AYGUA A LA CUYNA	75
18. DELS ESCUDERS PORTANTS LO TAYLADOR REAL	75
19. DEL COMPRADOR	76
20. DELS CAVALLERICES	78
21. DEL MENESCAL	80
22. DELS HÒMENS DE LA ESCUDERIA	81
23. DEL FALCONER MAYOR	82
24. DELS FALCONERS	84
25. DELS CAÇADORS O GUARDA DE CANS	84
26. DEL SOBREASEMBLER E SOTSASEMBLER	85
27. DELS AZEMBLERS	87
28. DELS JUGLARS	88
29. DE L'OFFICI DELS CAMARLENCHS	88
30. DELS ESCUDERS DE LA CAMBRA	93
31. DELS AJUDANTS DE LA CAMBRA	95
32. DEL BARBER	96
33. DELS MEGES DE PHÍSICA	97
34. DELS MEGES DE CIRURGIA	99
35. DELS ESCRIVANS SECRETARIS	99
36. DE L'ARMADOR REAL	100
37. DE LA GUARDA DE LES TENDES	102
38. DEL SARTRE E SOS COADJUTORS	103
39. DE LA CUSTURERA E DE LA COADJUTORA	104
40. DE L'APOTHECARI	104
41. DELS REBOSTERS MAJORS	106
42. DELS REBOSTÉS COMUNS	109
43. DE L'ESCOMBRADOR DEL PALAU E LAVADOR DE L'ARGENT	110
44. DELS UXERS D'ARMES	110
45. DELS PORTERS DE MASSA	112
46. DELS PORTERS DE PORTA FORANA	113
47. DEL POSADER	114
48. DELS ALGUTZIRS	115
49. DELS HÒMENS DE L'OFFICI DE L'ALGUTZIR	118
50. DEL CANCELLER	119
51. DEL VICECANCELLER	122
52. DE L'OFFICI DEL PROTHONOTARI TINENT LOS SEGELLS	123
53. DELS SCRIVANS DE MANAMENT DE LA NOSTRA SCRIVANIA	124
54. DELS AJUDANTS DE LA NOSTRA ESCRIVANIA	127

55. DELS PROMOVEDORS	127
56. DELS MISSATGÉS DE VERGA DE LA CANCELLARIA	129
57. DEL CALFADOR DE LA CERA PER ALS SEGELLS PENDENTS	129
58. OFFICI DELS SEGELLADORS DE LA SCRIVANIA	130
59. DELS ENDREÇADORS DE LA CONCIÈNCIA	131
60. DELS OÏDORS	132
61. DELS ESCRIVANS DELS OÏDORS	135
62. DELS PORTERS HO SOTSPORTERS QUE SÓN LIURATS ALS HOÏDORS	136
63. DEL CONFESSOR	137
64. DE L'ABBAT DE SANCTAS CREUS	138
65. DELS MONGES DE LA CAPPELLA	140
66. DE L'ESCOLAN DE LA CAPPELLA	141
67. DELS ALMOYNERS	143
68. DE L'ESCOLAN DE LA ALMOYNA	145
69. DEL SERVIDOR DE LA ALMOYNA	146
70. DELS CORREUS	147
71. DEL MAESTRE RACIONAL	147
72. DEL LOCHTINENT E SCRIVANS DEL MAESTRE RACIONAL	153
73. DEL TESAURER	153
74. DEL LOCHTINENT E SCRIVANS DE TESAURER	155
75. DE L'ESCRIVAN DE RACIÓ	156
76. DEL LOCTINENT E SCRIVANS DE RACIÓ	159
77. DELS CONVITS	160
78. DE LES VIANDES	161
79. DE LA MANERA DE DAR RACIONS	163
80. DELS FRENS E ALTRES APPARELLAMENTS DE CAVALS	164
81. DE LES VESTEDURES E ALTRES ORNAMENTS	165
82. DE LES OBLACIONS	167
83. DE LES HONORS A ALCUNS CON SE PERTANYEN FAEDORES	169
84. DE LES FRUYTES EN LA TAULA MINISTRADORES	170
85. DE LA IL·LUMINACIÓ DE LA CORT REAL	171
86. DE LA IL·LUMINÀRIA QUANT PER DEFUNCT SE CELEBRA	172
87. DE L'ARGENT DE LA CORT NOSTRA	173
88. DELS CONSELLERS NOSTRES	174
89. DE LA MANERA DEL SEER E PROPOSAR EN CONSELL NOSTRE	174
90. DELS SERVEYS	176
91. DELS SALARIS DELS COMISSARIS	177
92. DE LA MANERA D'ESCRIURE LETRES A DIVERSES PERSONES	182
93. QUALS PERSONES DEUEN ÉSSER DAVANT POSSADES	183
94. QUALS PERSONES DEUEN ÉSSER POSTPOSADES	183

95. CON SE DEU SCRIURE A DIVERSES PERSONES SEGONS GRAU DE CASCUN E PRIMERAMENT QUI EN LES LETRES DEUEN ÉSSER PREPOSATS	183
96. DE LA MANERA DE SCRIURE ALS CARDENALS	184
97. DE LA MANERA DE L'ESCRIURE A AQUELLES PERSONES LES QUALS SÓN POSTPOSADES A NÓS EN LES LETRES	186
98. DE LA MANERA DE SAGELLAR AB SEGELLS DE CERA E AB BULLA	195
99. DE LA TAXACIÓ DE LES CARTES E LETRES QUI IXIRAN DE LA NOSTRA CORT	197
100. DELS BENEFICIS DONADORS	202
101. DE LA ORDINACIÓ DE LA CAPPELLA	203
102. DE LA VIGÍLIA E DE LA NATIVITAT DE NOSTRE SENYOR	207
103. DE LA FESTA DE SENT JOHAN EVANGELISTA	209
104. DE LA FESTA DE LA CIRCUNCISIÓ DE NOSTRE SENYOR	209
105. DE LA FESTA DE LA EPIPHANIA	210
106. DE LA CONVERSIÓ DE SENT PAÛL	210
107. DE LA CADIRA DE SENT PERE	211
108. DE LA FESTA DE RAM E PALMA	211
109. DEL DIJOUS DE LA CENA	212
110. IMPARACEVE DE NOSTRE SENYOR	212
111. DE LA VIGÍLIA E DEL DIA DE LA RESURRECCIÓ DE NOSTRE SENYOR	213
112. DEL DILLUNS E DEL DIMARS SEGÜENS	214
113. DE LA FESTA DE LA INVENCIÓ DE SANCTA CREU	214
114. DE LA FESTA DE LA ASCENSIÓ DE NOSTRE SENYOR	214
115. DE LA VIGÍLIA DE PENTACOSTA E DEL DIA E DEL DILUNS E DEL DIMARTS SEGÜENTS	215
116. DEL DICMENGE DE TRINITAT	216
117. DE LA FESTA DEL CORS DE NOSTRE SENYOR	216
118. DE LA FESTA DE LA NATIVITAT DE SENT JOHAN BAPTISTA	217
119. DE LA FESTA DE SENT PERE	217
120. DE LA FESTA DE SANCTA ANNA	218
121. DE LA TRANSFIGURACIÓ DE NOSTRE SENYOR	219
122. DE LA FESTA DE SENT LORENÇ	219
123. DE LA CORONA DE JESUCRIST	220
124. DE LA FESTA DE LA EXALTACIÓ DE SANTA CREU	220
125. DE LA DEDICACIÓ DE SENT MICHEL	221
126. DE LA FESTA DE SENT LUCH EVANGELISTA	221
127. DEL DIA DE TOTS SANTS	221
128. DE LA COMEMORACIÓ DELS DEFUNTS E TOTA HORA QUE PER DEFUNTS SE FAÇA	222
129. DE LA FESTA DE LA PASSIÓ DE LA YMAGE DE JESUCRIST	222
130. DE LA FESTA DE SENT MARTÍ	223
131. DE LA FESTA DE SANCTA KATERINA	223

132. DE LA FESTA DE SENT NICHOLAU	224
133. DE LES IIII FESTIVITATS DE LA MARE DE DÉU	224
134. DELS MÀRTIRS	224
135. DELS CONFESSORS	225
136. DE LES VERGES	226
137. DE LES HUYTAVES DE LES FESTES DE NOSTRE SENYOR E DE LA VERGE MARIA E DE TOTS LOS ALTRES SANTS	227
138. DE LES VIGÍLIES DE LES FESTES	229
139. DELS DIES DOMINICALS	229
140. DELS DIVENDRES	230
141. DELS DISSAPTES	230
142. DELS DIES FERIAIS	231
143. DE LES IIII <sup>e</sup> TÈMPORES DE L'ANY	231
144. DE LA ALMOYNA	234
145. DE LES FAYLES E DELS MISSATGÉS	236
146. DE LES LOGUERS DE LES BÈSTIES LOGADES	237
147. DECLARACIÓ FETA SOBRA TOTES LES DITES ORDINACIONS	238

ORDINACIONS CON LOS REYS E REYNAS D'ARAGÓ SE CONSA- GREN E'S CORONEN	241
---	-----

1. ORDINACIÓ FETA PER LO MOLT ALT E MOLT EXCEL·LENT PRÍncep E SENYOR LO SENYOR EN PERE TERÇ, REY D'ARAGÓ, DE LA MANERA CON LOS REYS D'ARAGÓ SE FARAN CONSAGRAR E ELLS MATEYS SE CORONARAN	241
2. ORDONACIÓ FETA PER LO DIT SENYOR REY DE LA MANERA CON LES REY- NES D'ARAGÓ SE FARAN CONSEGRAR E LOS REYS D'ARAGÓ LES CORONARAN	266

QUE SEQUUNTUR FACIUNT PRO ECCLESIIIS CONSECRANDIS, EX- TRACTA AB LIBRO QUEM <i>PONTIFICALE</i> VULGO APPELLANT, PER ME PETRUM MICHAEM CARBONELLUM, REGIUM ARCHIVARIUM HEC SCRIBENTEM	275
---	-----

<i>Glossari</i>	277
-----------------	-----

*f*onts històriques valencianeS  
39



VNIVERSITAT DE VALÈNCIA